

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПАРЛАМЕНТИНИНГ ТАРКИБИЙ ТУЗИЛМАСИ ВА ФАОЛИЯТ ЮРИТИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Ширинхон Муминова

*Ўзбекистон журналистика ва оммавий коммуникациялар университети,
сиёсий-ҳуқуқий журналистика факультети 2-босқич магистранти.*

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистон парламентининг таркибий қисмлари, фаолият юритиш механизмлари, бир палатали ва икки палатали парламентнинг фарқли жиҳатлари ҳамда давлат парламент тизимини ривожлантириш борасидаги таклифлар келтирилган.

Калит сўзлар: давлат, парламент таркибий қисмлари, бир палатали парламент, икки палатали парламент, фаолият механизмлари.

Аннотация: В данной статье представлены составляющие парламента Узбекистана, механизмы его работы, отличия однопалатного и двухпалатного парламентов, а также предложения по развитию государственного парламентаризма.

Ключевые слова: государство, парламентские компоненты, однопалатный парламент, двухпалатный парламент, механизмы деятельности.

Annotation: This article presents the components of the Parliament of Uzbekistan, the mechanisms of its operation, the differences between the unicameral and bicameral parliaments, as well as proposals for the development of the state parliamentary system.

Keywords: state, parliamentary components, unicameral parliament, bicameral parliament, mechanisms of activity.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси юртимиз ижтимоий ривожланишининг ҳозирги босқичида сиёсий тизимда ўзининг муносиб ўрнига эга бўлди, ҳаётимизнинг барча жабҳаларида амалга оширилаётган ислохотларни ўз вақтида сифатли ва мукамал қонунлар билан таъминлади. Жамият сиёсий тизимини демократлаштириш, давлат ҳокимиятини ваколатлар тақсимланиши принципи асосида ташкил этиш, судлар мустақиллигини таъминлаш, инсон ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, устунлигини таъминлаш каби тадбирлар Олий Мажлисининг фаолияти натижасида ўзининг ҳуқуқий ифодасини топди. Дастлаб халқимизнинг жаҳон миқёсида тан олинган умумдемократик манфаатларини ўзида мужассам этган ҳужжат – Конституция қабул қилинди. У инсонни улуғловчи, унинг манфаатларини ҳар нарсадан устун қўювчи ва ҳимояловчи конституциялардан бири сифатида хорижий экспертлар томонидан юксак баҳоланди ва тан олинди. Олий Мажлис Ўзбекистон Республикасининг олий вакиллик ва қонун чиқарувчи органи ҳисобланади. У икки палатадан иборат бўлиб, қуйи палата – қонунчилик палатаси сайлов

округлари бўйича кўппартиявийлик асосида сайланадиган 120 нафар депутатдан иборатдир. Қонунчилик палатасининг иши барча депутатларнинг профессионал доимий фаолият кўрсатишига асосланади.

“Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қонунчилик палатаси тўғрисида”ги конституциявий қонунга кўра, депутатликка номзод кўрсатиш ҳуқуқига инсонларнинг ташаббускор гуруҳлари, фуқаролар, сиёсий партиялар эга бўлдилар. Бу халқнинг давлат ҳокимиятини ташкил этиши ва амалга оширишидаги муҳим мезондир. Халқ давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаи бўлиб, у сиёсий партияларга уюшиш орқали бевосита демократия ва вакиллик демократияси шаклларида фойдаланади. Натижада давлат ҳокимиятининг қонун чиқарувчи органи халқ манфаатларини кўзлаган ҳолда фаолият юритиб, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади. Қонунчилик палатасининг ваколат муддати беш йилдан иборат бўлиб, муддат тугагандан кейин у янги қонунчилик палатаси иш бошлагунига қадар ўз фаолиятини давом эттириб туради²¹⁴.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг юқори палатаси ҳисобланмиш ҳудудий вакиллик палатаси Сенат деб номланади. Сенаторлар Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси, вилоятлар, туман ва шаҳарлар давлат ҳокимияти вакиллик органлари депутатларининг тегишли қўшма мажлисларида мазкур депутатлар орасидан яширин овоз бериш йўли билан сайланади. Бунда Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳридан тенг миқдорда 6 кишидан депататлар сайланади. Юқори палатанинг 16 нафар аъзоси фан, санъат, адабиёт, ишлаб чиқариш соҳасида ҳамда давлат ва жамият фаолиятининг бошқа тармоқларида катта амалий тажрибага эга бўлган ҳамда алоҳида хизмат кўрсатган энг обрўли фуқаролар орасидан Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан тайинланади²¹⁵. Олий Мажлиснинг Сенати ҳамда Қонунчилик палатаси ўз фаолияти давомида қонун асосида қўшма мажлислар олиб боришади. Сенат ва қонунчилик палатасининг қўшма мажлислари Ўзбекистон Республикасининг Президенти қасамёд қилганида, Давлат раҳбари мамлакат ижтимоий-иқтисодий ҳаёти, ички ва ташқи сиёсатининг муҳим масалалари юзасидан нутқ сўзлаганида ёхуд чет давлатларининг раҳбарлари нутқ сўзлаганида очик ва ошкора тарзда ўтказилади. Палаталарнинг келишувига мувофиқ, қўшма мажлислар бошқа масалалар юзасидан ҳам ўтказилиши мумкин. Палаталарнинг қўшма мажлиси, агар унда тегишинча Сенат аъзолари ва қонунчилик палатаси депутатлари умумий сонининг камида учдан икки қисми ҳозир бўлса, ваколатли ҳисобланади. Палаталарнинг қўшма мажлисларида, агар қўшма мажлисда бошқача қоида белгиланган бўлмаса, қонунчилик палатаси Спикери ва Сенат Раиси навбатма-навбат раислик қиладилар.

²¹⁴ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси тўғрисидаги конституциявий қонун (5-модда).

²¹⁵ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати тўғрисидаги Конституциявий қонун (2-модда).

Палаталарнинг қўшма мажлисида эшитилган масалалар муҳокамаси натижалари асосида палаталарнинг қўшма қарори қабул қилиниши мумкин. Бунда овоз бериш, қоида тариқасида, алоҳида-алоҳида ўтказилади.

Олий Мажлис Қонунчилик палатаси фаолиятининг ташкилий шакли унинг қонунчилик палатаси сессиялари давомида ўтказиладиган мажлислари ҳисобланади. Қонунчилик палатаси ва унинг органлари мажлисларида Ўзбекистон Республикаси Президенти, Сенат Раиси, Бош вазир, Вазирлар Маҳкамасининг аъзолари, Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди, Олий суд ва Олий хўжалик судининг раислари, Бош прокурор иштирок этишлари мумкин. Қонунчилик палатаси мажлисига давлат органлари ва нодавлат ноижорат ташкилотларнинг, илмий муассасаларнинг вакиллари, мутахассислар ва олимлар, матбуот органларининг, телевидение, радио ва бошқа оммавий ахборот воситаларининг вакиллари ҳам таклиф этилиши мумкин. Палата мажлислари очиқ ва ошкора тарзда ўтказилади. Бироқ баъзи ҳолларда заруратга қараб, қонунчилик палатаси ёпиқ мажлисларни ҳам ўтказиши тўғрисида қарор қабул қилиши мумкин. Палата мажлисларини ташкил қилиш ҳамда ўтказиш тартиби Регламентда белгиланади. Сенат фаолиятининг ташкилий шакли унинг мажлислари ҳисобланади. Яъни, мажлислари заруратга қараб, лекин йилига камида уч маротаба ўтказиб борилади. Сенатнинг навбатдан ташқари мажлиси Ўзбекистон Республикаси Президенти, Сенат Раисининг таклифига биноан ёки Сенат аъзолари умумий сонининг камида учдан бир қисми таклифига биноан чақирилиши мумкин. Фақат Сенат мажлисларида Ўзбекистон Республикасининг қонунлари маъқулланади ҳамда Сенат ҳужжатлари қабул қилинади.

Сенат ва унинг органлари мажлисларида ҳам Ўзбекистон Республикасининг Президенти, қонунчилик палатасининг Спикери, Бош вазир, Вазирлар Маҳкамасининг аъзолари, Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди, Олий суди ва Олий хўжалик судининг раислари, Бош прокурор иштирок этишлари мумкин. Қонунчилик палатасининг камида тўққиз нафар депутати фракция ёки депутатлар гуруҳини тузиш ҳуқуқига эга. Фракциялар ва депутатлар гуруҳлари рўйхатдан ўтиши керак. Гуруҳнинг раҳбари ёки бошқа вакили фракция ёки депутатлар гуруҳи тузилгани тўғрисида палатага ахборот беради. Бу ҳол қонунчилик палатаси Мажлисининг баённомасида ҳам қайд этилади. Олий Мажлис Қонунчилик палатаси фракция ва депутатлар гуруҳи тузилгани тўғрисида қарор қабул қилади. Жаҳон тажрибасидан келиб чиқиб айтиш мумкинки, икки палатали парламентлар тизимида парламентга умумий раислик институти деярли қўлланилмайди. Умумий фаолиятни мувофиқлаштириб туриш мақсадида Келишув комиссияси фаолият олиб боради. Келишув комиссияси фақат Олий Мажлиснинг қонун ижодкорлиги йўналишидаги функцияларини тартибга солиш мақсадида тузилади. Сенат томонидан рад этилган қонун юзасидан Сенат ва қонунчилик палатаси юзага

келган келишмовчиликларни бартараф этиш учун Сенат аъзолари ва қонунчилик палатаси депутатлари орасидан тенглик асосида келишув комиссиясини тузиши мумкин.

Келишув комиссиясининг ҳар бир палатадан кўрсатилган аъзолари ўз таркибидан кўпчилик овоз билан комиссиянинг ҳамраисини сайлашади. Келишув комиссияси, қонуннинг ягона матнини ишлаб чиқиш мақсадида, Сенатнинг ҳар бир эътирозини алоҳида-алоҳида кўриб чиқади. Келишув комиссияси қонуннинг Сенат эътироз билдирмаган айрим моддалари таҳририни ўзгартириш тўғрисида, агар бундай ўзгартиришни Сенатнинг таклифлари асосида ишлаб чиқилган қонун моддаларининг таҳрири тақозо этадиган бўлса, қарор қабул қилишга ҳақли. Келишув комиссияси ишининг натижалари юзасидан келишмовчиликларни бартараф этиш бўйича таклифларни ўз ичига олган хулоса қабул қилинади. Келишув комиссиясини тузиш тартиби, унинг таркиби ва иши Регламентда белгиланади.

Келишув комиссиясининг таклифлари қабул қилинган тақдирда, қонун лойиҳаси қонунчилик палатасида одатдаги тартибда қайта кўриб чиқилиши лозим ва маъқуллаш учун Сенатга юборилади. Агар Сенат илгари рад этилган қонунни қайта кўриб чиқишда уни келишув комиссиясининг таҳририда маъқулламаса, қонун рад этилган ҳисобланади ва у қонунчилик палатасига қайтарилиши керак. Олий Мажлиснинг қонунчилик палатасига раҳбарликни Спикер амалга оширади. Спикер сайловдан кейинги биринчи мажлисда қонунчилик палатаси депутатлари орасидан яширин овоз бериш орқали депутатлар умумий сонининг кўпчилик овози билан қонунчилик палатасининг ваколат муддатига сайланади, Қонунчилик палатаси Спикерлигига номзод кўрсатиш ва сайлаш тартиби қонунчилик палатаси Регламентида белгиланади. Бу жараёнда Олий Мажлис Қонунчилик палатасининг Спикери ўз вазифасини бажариш даврида сиёсий партиёга аъзоликни тўхтатиб туради ва сиёсий партиё фракцияси ҳамда депутатлар гуруҳи таркибига кириши мумкин эмас. Яъни Қонунчилик палатаси Спикери палата таркибидаги қўмиталарнинг таркибига сайланиши мумкин эмас.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенатига эса Сенат раиси раҳбарлик қилади. Сенат Раиси Сенат таркиб топганидан кейинги биринчи мажлисда Ўзбекистон Республикаси Президентининг тақдимида биноан Сенат аъзолари орасидан яширин овоз бериш орқали сенаторлар умумий сонининг кўпчилик овози билан Сенат ваколати муддатига сайланади. Сенат Раислигига номзод кўрсатиш ва сайлаш тартиби Сенатнинг Регламентида белгиланади. Сенат Раиси ўз вазифасини бажариши давомида сиёсий партиё ва ҳаракатларга аъзоликни тўхтатиб туради. У Сенат қўмиталарининг таркибига сайланиши мумкин эмас. Сенат Раиси яширин овоз бериш орқали сенаторларнинг учдан икки қисмидан кўпроғининг овози билан қабул қилинган Сенат қарорига биноан муддатидан илгари чақириб олиниши мумкин. У ўз ваколатига

кирадиган масалалар юзасидан фармойишлар чиқаради. Олий Мажлиснинг ҳар икки палатасида ҳам уларнинг ишини фаол ташкил қилиш ва олиб бориш мақсадида кенгаш тузилади.

Олий Мажлис Қонунчилик палатасининг Кенгаши палата мажлислари оралиғида заруратга қараб тўпланади. қонунчилик палатаси Кенгашининг таркибига қонунчилик палатасининг Спикери, унинг ўринбосарлари, фракциялар ва депутатлар гуруҳларининг раҳбарлари, қонунчилик палатаси қўмита раислари киради. Қонунчилик палатасининг Кенгаши ўз ваколатига кирадиган масалалар юзасидан аъзолари умумий сонининг кўпчилик овози билан қарорлар қабул қилади²¹⁶.

Сенатнинг фаолиятини самарали ташкил этиш, палата қўмиталари ишини мувофиқлаштириб бориш, кун тартиби юзасидан таклифлар тайёрлаш, қонунларни дастлабки тарзда кўриб чиқишни ташкил этиш мақсадида Сенат Кенгаши тузилади ва мазкур Кенгашининг палата мажлислари оралиғида заруратга қараб тўпланади. Унинг таркибига Сенат Раиси, раис ўринбосарлари ҳамда қўмиталар раислари қамраб олинади. Олий Мажлис Сенат Кенгаши ўз ваколатига кирадиган масалалар юзасидан аъзолари умумий сонининг кўпчилик овози билан қарорлар қабул қилиш ҳуқуқига эгадир²¹⁷.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, Ўзбекистон Парламенти Олий Мажлиснинг таркибий қисмлари икки палатали ҳамда фаолият юритиш механизмлари юқорида санаб ўтилган муҳим хусусиятларни ўзида мужассам этади. Парламентни такомиллаштириш борасидаги ислохотлардан кейин Олий Мажлиснинг қўмита ва комиссиялари ҳам тузилмавий жиҳатдан янгича демократик тус олди. Қонунчилик палатасида алоҳида, Сенат тизимида алоҳида қўмита ва комиссиялар фаолият кўрсатиб келмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси тўғрисида”ги конституциявий қонуни.
2. “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати тўғрисида”ги Конституциявий қонуни.

²¹⁶ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси тўғрисидаги конституциявий қонун (16-модда).

²¹⁷ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати тўғрисидаги конституциявий қонун (16-модда).